

Česká architektura pro U3V

Doba románská

PhDr. Lud'ka Hrabáková, Ph.D.

Románský sloh

Románský sloh

- sloh příznačný pro stavitelství raného středověku
- získal svůj název ovšem až v 19. st.
- stavby byly stavěny v duchu stavitelství
- Římské říše (Roma)
- z kamene, případně z cihel

Románský sloh

- charakteristické jsou především centrální stavby
- menší rotundy
- jednolodní kostely podélného typu
- a zejména vícelodní baziliky
- stavby jsou jednoduché až strohé
- s masivním zdivem a silnými nosnými zdmi
- s malými úzkými okny, často sdruženými

Románský sloh

- na našem území
- od konce 10. stol. přibližně do r. 1230
- příznačná je valená klenba polokruhového tvaru
- podpíraná masivními sloupy a pilíři
- později masivní křížová klenba

Symbolika chrámu

- obracela se k často negramotným věřícím
- Využívala náboženské symboly a vyobrazení biblických příběhů
- při vstupu do kostela
- věřící vítaly scény posledního soudu, vzkříšení a zatracení
- které děsily a vzbuzovaly posvátnou úctu

Portál

- *portál* = hlavní vstup do chrámu
= brána nebes *porta coeli*
- v ploše štítu nad portálem nazývané *tympanon* se soustředila reliéfní sochařská výzdoba
- scéna Posledního soudu se zavrženými
- a spasenými dušemi
- často též vyobrazení Krista jako vládce světa obklopeného symboly čtyř evangelistů v podobě okřídlených bytosti

Portál

- plocha vstupu zvětšena jeho ústupkovým rozšířením,
- obvod reliéfně vyzdoben
- ke konci románského slohu
- se jako součásti sloupů objevují sochy apoštolů

Portál kláštera Porta Coeli

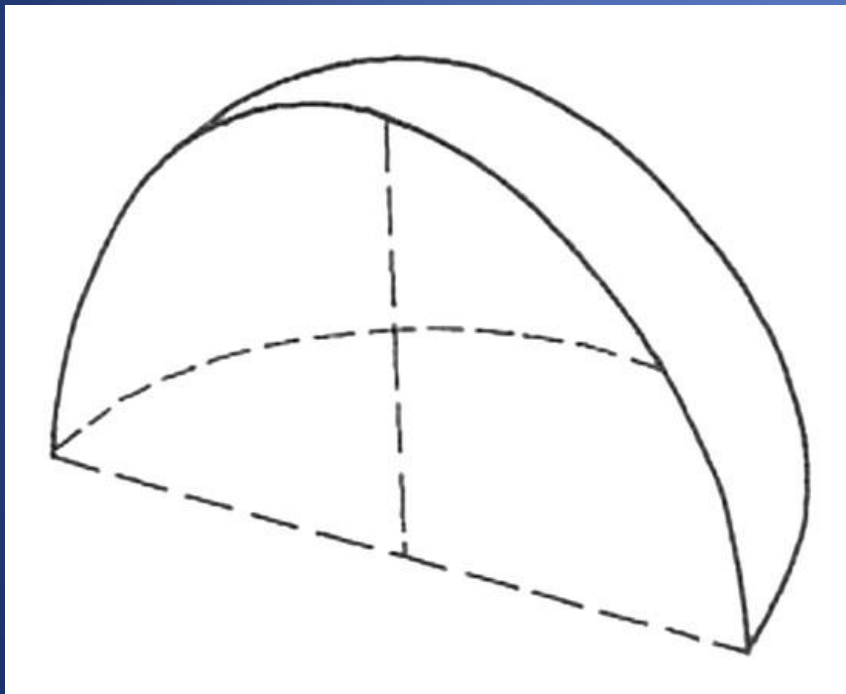
Předklášteří u Tišnova

Stropy

- Stropy raně románských staveb byly rovné, trémové, zasazené do bočního zdiva
- Klenby se začaly stavět až později
- K nejstarším patřily čtvrtkulové klenby (konchy) v prostorách apsid.
- **KONCHA: čtvrtkulová klenba v apsidě nebo v nice (výklenku)**

Koncha

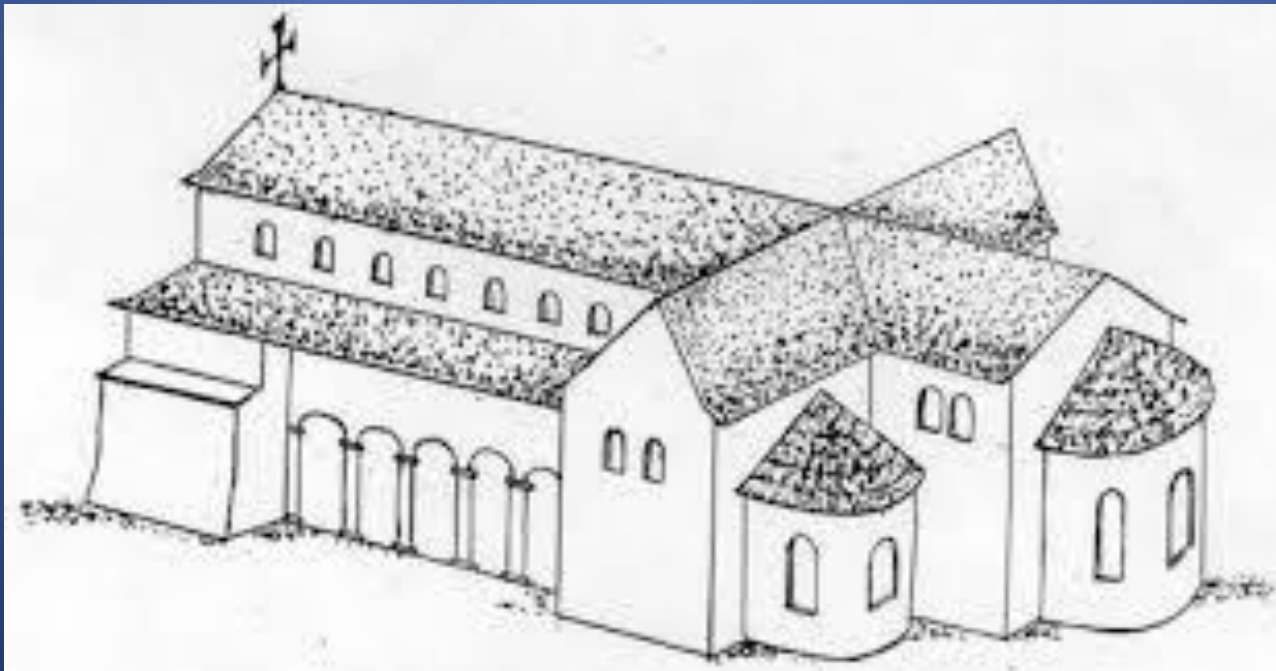
Klenby

- valené klenby a kupole uvnitř chrámu symbolizovaly nebeskou klenbu
- symbolickou roli hrálo světlo, které pronikalo do interiéru okny a jejich vitrážemi

Orientace a půdorys staveb

- chrámy byly orientovány východozápadně
- půdorys se odvíjel od tvaru latinského kříže

Rotunda

- **ROTUNDA: válcová stavba kruhového půdorysu**
- **často s polokruhovou apsidou, někdy s více apsidami, určená pro náboženské účely**
- **často je opatřena lucernou pro umístění zvonu, někdy věží**

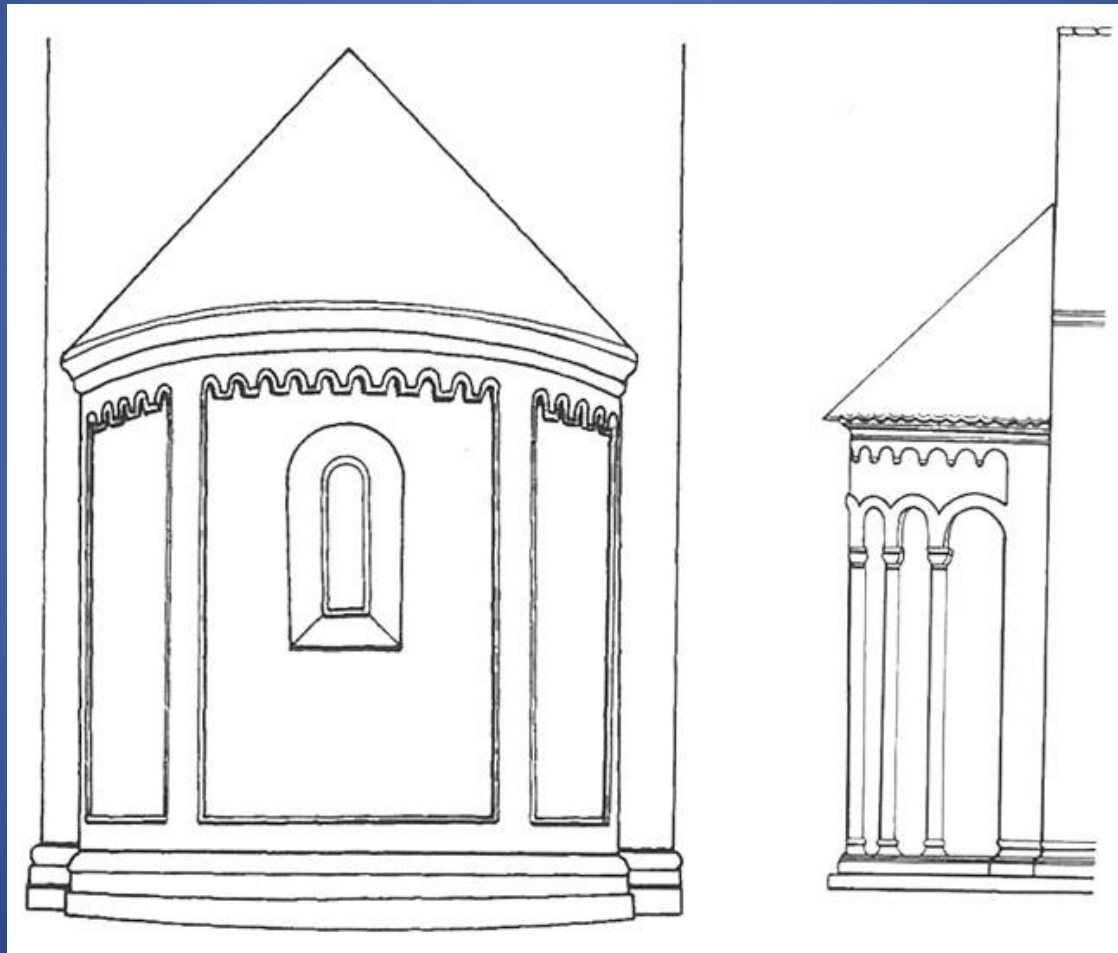

Rotunda sv. Martina
na Vyšehradě

Apsida

- **APSIDA: polokruhový, pravoúhlý či polygonální výklenek**
- **umístěný na východní straně zejména románských kostelů**
- **prodloužením apsidy vzniká později presbyterium (presbytář, kněžiště), chór**

Apsida

Baziliky

- Podélné vícelodní baziliky
- se na naše území šíří od konce 10. století
- z území bývalé říše římské, zejména z Francie a Německa

Bazilika

- **BAZILIKA:**
- **trojlodní nebo pětিলodní stavba s vyvýšenou,**
- **bazilikálními okny osvětlenou střední lodí**
- **na východě uzavřenou apsidou**
- **střední loď je vyvýšená**
- **v jejích zdech jsou umístěna bazilikální okna**
- **hlavní loď je od bočních oddělena sloupy a pilíři**

Střídání sloupů a pilířů, bazilika Nanebevzetí Panny Marie *Tismice*

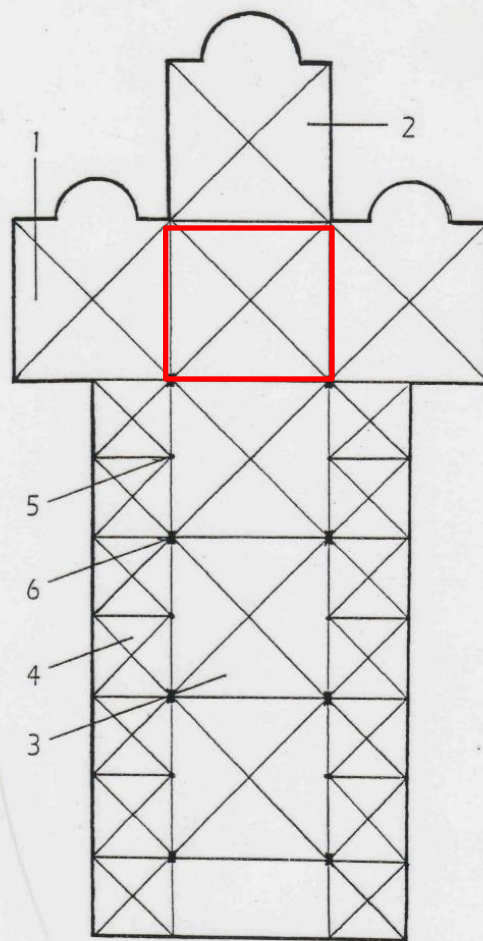

Model románské baziliky

Chór

- Na východní straně je bazilika zakončena chórem
- **CHÓR: vyvýšený prostor mezi apsidou a hlavní lodí (původně místo určené kněžími, příp. chrámovým zpěvákům)**

Chór

Obr. 30 Vázaný systém románské baziliky¹⁷;
na křížovou klenbu¹⁸ hlavní lodi¹⁴ navazují
v boční lodi¹⁴ dvě pole křížových kleneb¹⁸
1 – příčná loď¹⁴, 2 – chór¹⁷, 3 – hlavní loď¹⁴
4 – boční loď¹⁴, 5 – sloup¹⁹, 6 – pilíř¹⁹

Krypta

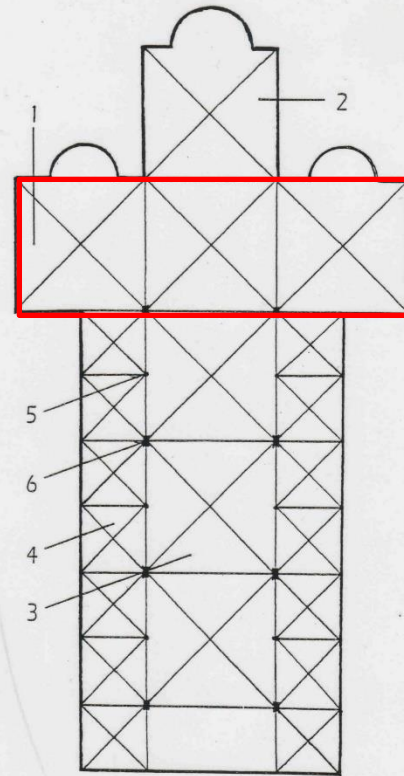
- pod chórem se někdy nachází krypta:
**částečně pod podlahou zapuštěný prostor
sloužící k pohřbívání**

Bazilika sv. Prokopa v Třebíči, krypta

Transept

- příčná chrámová loď
- jejím vsunutím do prostoru před chór
- se zvětšila kapacita chrámu

Obr. 30 Vázaný systém románské baziliky¹⁷;
na křížovou klenbu¹⁸ hlavní lodě¹⁴ navazují
v boční lodi¹⁴ dvě pole křížových kleneb¹⁸
1 – příčná loď¹⁴, 2 – chór¹⁷, 3 – hlavní loď¹⁴
4 – boční loď¹⁴, 5 – sloup¹⁹, 6 – pilíř¹⁹

Dvouvěžové západní průčelí

Bazilika

Nanebevzetí Panny

Marie - Tismice

Románské stavby u nás

Kostel sv. Petra a Pavla v Budči, kol. r. 900, nejstarší
románská stavba u nás, jediná předrománská

Rotunda P. Marie a sv. Kateřiny ve Znojmě (pol. 11. stol.)

- původně hradní kaple přemyslovského sídla
- kníže Konrád II. nechal v r. 1134 zaklenout původně plochý dřevěný strop
- klenbu nechal vyzdobit malbami
- motiv Krista v apsidě
- evangelisté, výjevy z Kristova života
- dynastie Přemyslovců od Přemysla Oráče po Konráda II.

Rotunda ve Znojmě: nástěnné malby, 12. st.

Rotunda sv. Martina s lucernou v Praze na Vyšehradě (posl. třetina 11. stol.)

nejstarší dochovaná rotunda na území Prahy

Vyšehrad – zbytky románského mostu z 11. st.

Rotunda sv. Jiří na Řípu 11. - 12. st.

Rotunda sv. Jiří

- polokruhová apsida z 11. stol.
a schodišťovou válcovou věží se sdruženými okny z r. 1126.
- k založení stavby došlo již kolem roku 1039
- střešní krytinu tvoří kamenné desky
- křesťanská svatyně založená na symbolickém místě spojeném s mytickými počátky české minulosti měla patrně překrýt místo uctívání pohanského kultu
- současná podoba rotundy je výsledkem puristické přestavby, která proběhla v letech 1869-1881.
- při ní byl nově proražen jižní portál
- původně se do rotundy vstupovalo dnes zazděným vchodem na západní straně

Rotunda sv. Kříže v Praze (zač. 12. st.) ul. Karolíny Světlé

Rotunda sv. Kříže

- První pol. 12. st.
- Opukové kvádříkové zdivo
- Válcová loď završená lucernou
- Ohrazena novorománskou litinovou mříží dle návrhu Josefa Mánesa
- Zajímavost: v apsidě byly zazděny keramické nádoby, které měly zlepšovat akustiku vnitřního prostoru

Rotunda sv. Longina, Praha 2 ul. Na Rybníčku

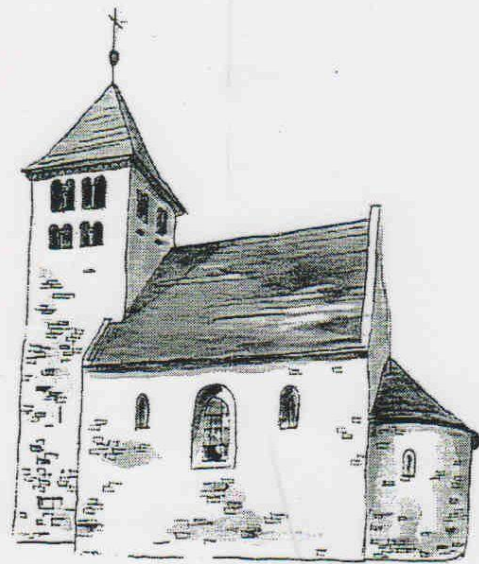
Rotunda sv. Longina

- Postavena v 1. pol. 12. st.
- Původně farní kostel zasvěcený sv. Štěpánovi
- Po vzniku gotického farního kostela rotunda zasvěcena sv. Longinovi
- římskému vojákov, který podle Janova evangelia probodl Ježíši Kristu na kříži bok kopím

Románské jednolodní kostely

- s apsidou na východní a věží na západní straně,
- ukázkou je
- jednolodní kostel sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou ze 3. čtvrtletí 12. st.

Románské jednolodní kostely

Obr. 7 Jednolodní¹⁴ kostel sv. Petra s věží v průčelí, se sdruženými okny ve dvou řadách nad sebou, obloučkovým vlysem³⁶ a na východní straně s apsidou¹³ (Poříčí nad Sázavou, 3. čtvrtletí 12. stol.)

Obr. 8 Jednolodní¹⁴ kostelík sv. Jakuba s apsidou¹³ členěnou lesenami³⁵ a obloučkovým vlysem³⁶. Věž má barokní cibulovou baň z r. 1708 (zaniklá vesnice Rovná, dnes Stříbrná Skalice, 12. stol., přestavba 1240)

- Kostel sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou
- východní apsida
- západní hranolová věž se dvěma řadami sdružených oken

- Kostel sv. Jakuba,
Jakub u Kutné Hory
- 12. st.

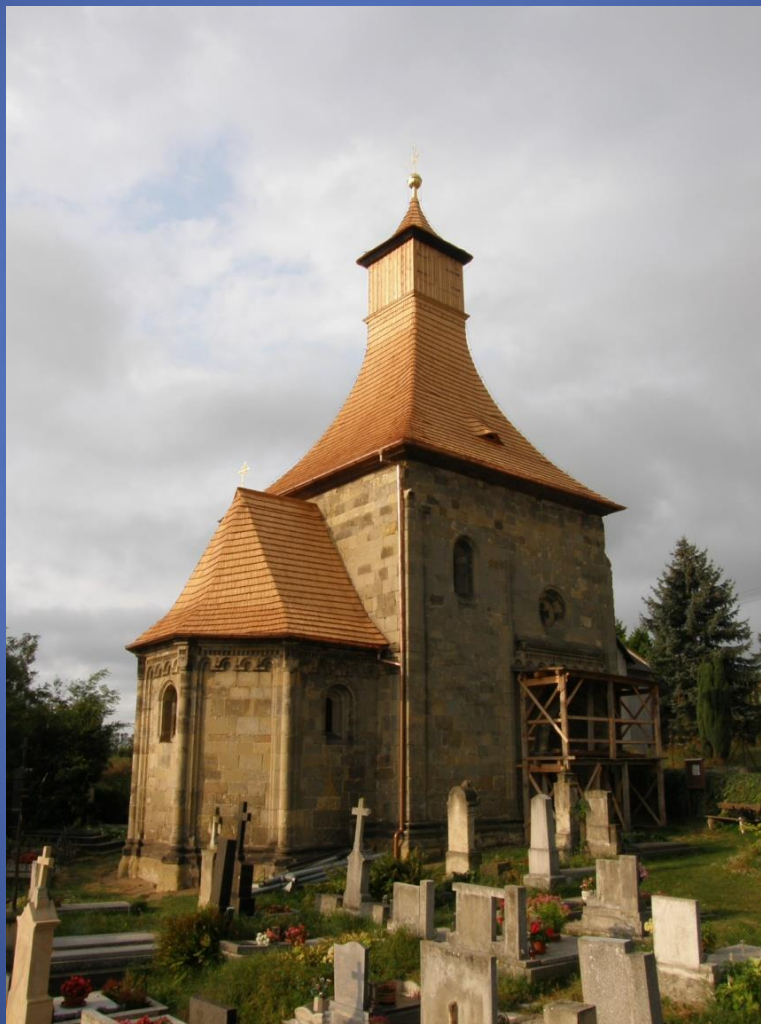
Kostel sv. Jakuba, obec Jakub

- Jednolodní emporový kostel datovaný k r. 1165
- Empora bývala spojena s paláce majitele panství
- Je mimořádný figurální a ornamentální plastickou výzdobou na jižním průčelí

Kostel sv. Jakuba, jižní průčelí

Tribunový kostel sv. Mikuláše ve Vinci (Mladá Boleslav) kol. r. 1240

Vinec, detail apsidy
a pohled z tribuny do lodi

Kostel sv. Mikuláše ve Vinci

- Kol. r. 1240
- Unikátní románská stavba
- Bohatá výzdoba architektonických článků
- Lod' má čtvercový půdorys
- Polygonální apsida
- Tribuna pro majitele panství
- Ústupkový portál s figurálním reliéfem
- Nad ním římsa s kruhovým oknem a rozetou

- Vinec, kostel sv. Mikuláše, portál

Baziliky

Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě z 10. st.

Bazilika sv. Jiří - interiér

Bazilika sv. Jiří

- Založená r. 920 knížetem Vratislavem
- Po r. 979 začleněna do kláštera benediktinek
- Získala podobu trojlodí se třemi apsidami
- Hlavní průčelí překryto ranně barokní fasádou z r. 1670
- Jižní portál je renesanční

Bazilika sv. Jiří - jižní renesanční portál

Bazilika Navštívení P. Marie v Milevsku, kol. r. 1200

- Kostel je součástí premonstrátského kláštera
- Na západním průčelí
- se objevují věže
- stejně široké jako boční lodě
- Okna věže jsou pseudorománská z 19. st.

Bazilika Nanebevzetí P. Marie v Tismicích (12. stol.)

Bazilika Nanebevzetí P. Marie v Tismicích

- Trojlodní bazilika z konce 12. st.
- S dvouvěžovým průčelím a závěrem s třemi apsidami
- Dochovaná téměř v původním stavu
- Hlavní loď oddělují od bočních arkády nesené střídavě sloupy a pilíři

Kostel sv. Václava na Proseku, druhá pol. 12. st.

Kostel sv. Václava na Proseku

- Druhá pol. 12. st.
- Trojlodní bazilika bez příčné lodi
- S hranolovou věží nad chórem
- Románský portál na západním průčelí dnes kryt předsíní
- Výjimečný příklad baziliky postavené mimo klášter a vně města

Bazilika sv. Prokopa v Třebíči

- Trojlodní bazilika benediktinského kláštera z 3. pol. 13. st.
- Kostel je výsledkem mísení domácí románské tradice a gotického slohu přicházejícího porýní
- Masivní kvádrové zdivo nese již gotickou žebrovou klenbu
- Polygonální apsida a vstupní portá jsou ovšem ještě románské
- Bazilika byla po poničení v době husitských válek citlivě dostavěna v barokním stylu

Bazilika sv. Prokopa v Třebíči portál

Bazilika sv. Prokopa v Třebíči interiér

Předklášteří u Tišnova

Porta Coeli

Porta Coeli

- Románsko-gotická trojlodní bazilika kláštera cisterciáček v Předklášteří u Tišnova
- Založen r. 1233 královnou Konstancí
- Kapitulní síň, ambit a klášterní kostel jsou ukázkou cisterciácko-burgundského stavebního stylu

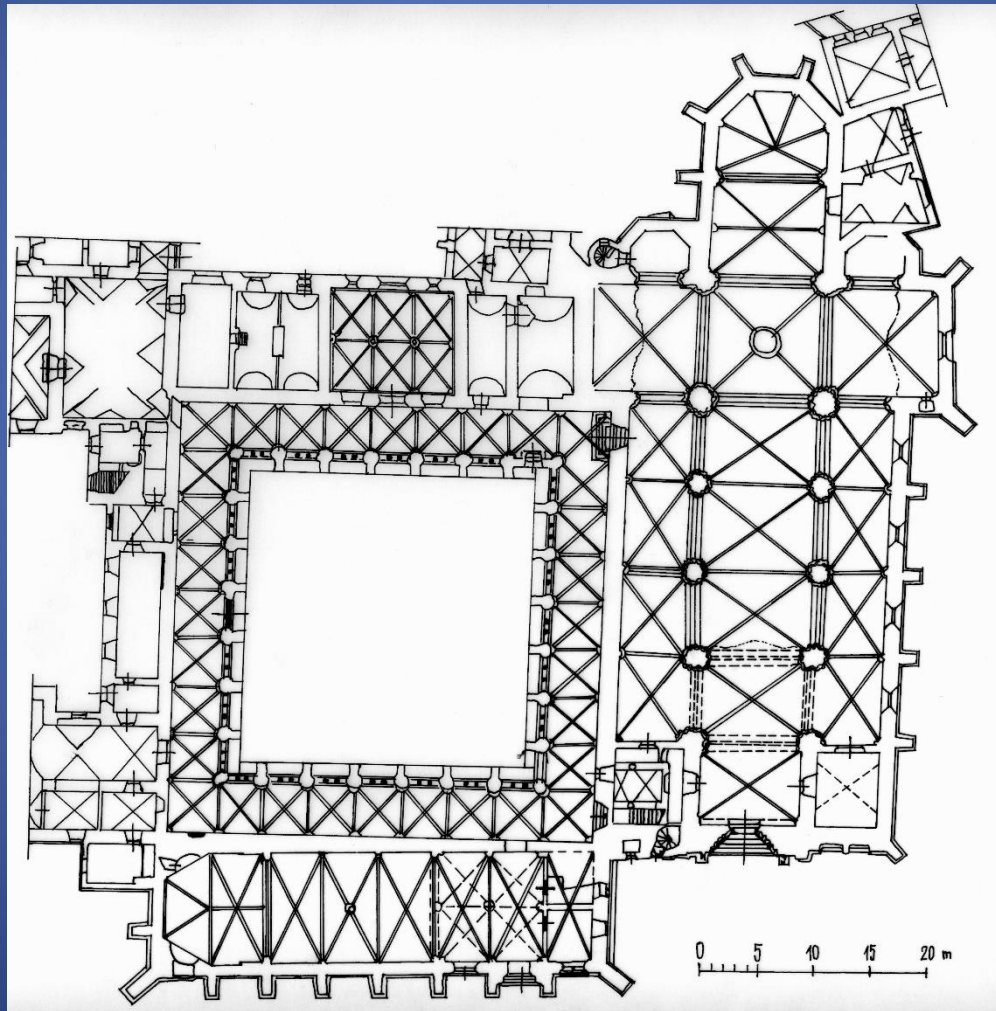
Porta Coeli - kapitulní síň

Porta Coeli

- Středoevropským unikátem je především
- nádherný ústupkový portál
- se sochami dvanácti apoštolů
- s tympanonem s reliéfem Krista
- a přemyslovských donátorů a s předsazenými sochami lvů

Porta Coeli – půdorys kláštera a dvou kostelů

Obytné budovy

- z doby románské se zachovaly některé obytné domy,
- ale také šlechtická sídla v podobě hradů.
- Zbytky románských hradů a paláců lze nalézt např.
v Chebu
- Olomouci (biskupský palác Jindřicha Zdíka),
- na Přimdě a v Rodnici n. L.

Roudnice n.L., rekonstrukce románského hradu 1200-1250

Roudnice n. L. barokní zámek

Přimda (Tachovsko), nejstarší kamenný hrad
u nás, základem donjon 16x16 m

Nejstarší u nás dochovaný prevét
(pol. 12. st.), hrad Přimda, okr. Tachov

Chebská falc

Chebský hrad

- Ve 12. st. kdy ještě Chebsko nebylo součástí české koruny
- Byl vystavěna na místě zaniklého slovanského hradiště
románský hrad
- Císař Fridrich II. Barbarossa jej kol. r. 1188 nechal přestavět na
falc pro své příležitostné pobyty
- Z výstavného paláce se zachovaly jen obvodové zdi se třemi
pětídílnými sdruženými okny
- Dominantou je románská černá věž
- Nejzachovalejší stavbou je patrová kaple
- Císař zde potvrdil českým králům dědičný královský titul

Chebský hrad s patrovou kaplí sv. Erharda a Uršuly

Kaple chebského hradu - interiér

Hrad Landštejn

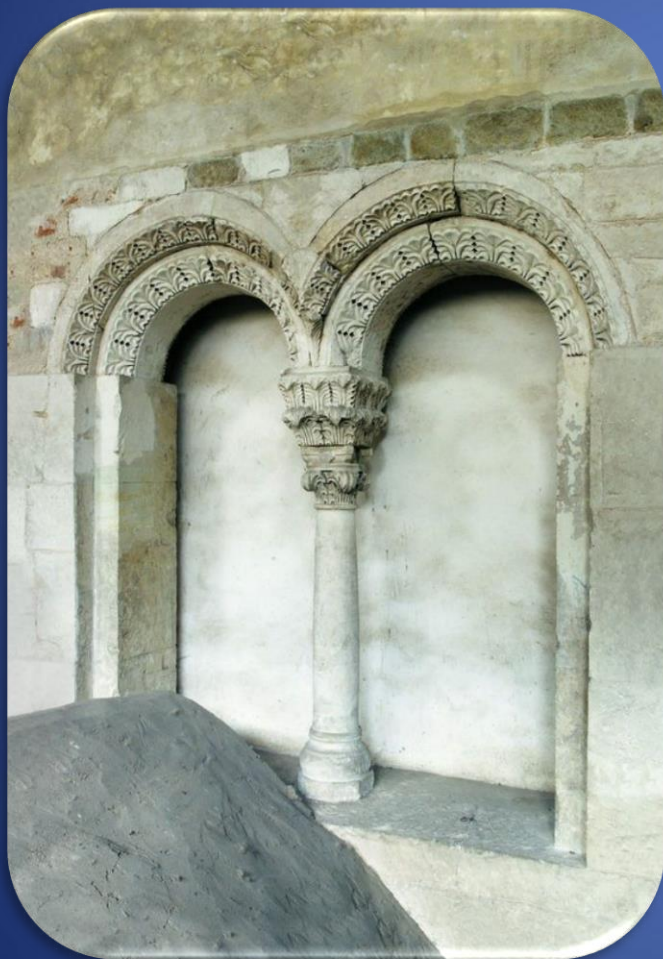
Hrad Landštejn

- Královský pomezní hrad
- Založený na hranici s Rakouskem na počátku 13. st.
- Dominují mu dvě mohutné hranolové věže
- Dnes zřícenina působí majestátním dojmem
- Je dokladem románského pevnostního stavitelství
- Jádru hradu je obklopené zbytky gotického opevnění

Přemyslovský palác v Olomouci

- Olomoucký biskup Jindřich Zdík
- dokončil po r. 1131 výstavbu biskupského paláce
- v areálu přemyslovského hradu
- stavba prošla mnoha úpravami, takže se zachovaly jen vnější stěny
- r. 1868 byla objevena zazděná sdružená románská okna
- vyzdobená mimořádnou kamenickou výzdobou
- palmetami, vejcovci a perlovci

Okna románského přemyslovského paláce v Olomouci

Juditina věž (druhá pol. 12.st.)

Juditina věž

- Nižší z mosteckých věží nese název Juditina věž proto, že byla v minulosti součástí **Juditina mostu**, který dříve stával právě na místě mostu Karlova.
- **Románský sloh a kvádřikové zdivo**, se datuje do druhé poloviny **dvanáctého století**.
- Renesanční úprava věže **započala v roce 1591**.
- Cimbuří bylo nahrazeno renesančními štíty a fasáda byla vyzdobena **sgrafitovým kvádrováním**.

Juditina věž

- V závěru devatenáctého století byl na fasádě **objeven** zadržný výklenek, který obsahoval **románský monumentální reliéf**.
- Vyobrazen je zde klečící mladý chlapec, který něco přebírá nebo předává druhé, trůnící postavě. Koho mají tyto postavy znázorňovat, **však dodnes není známé**.

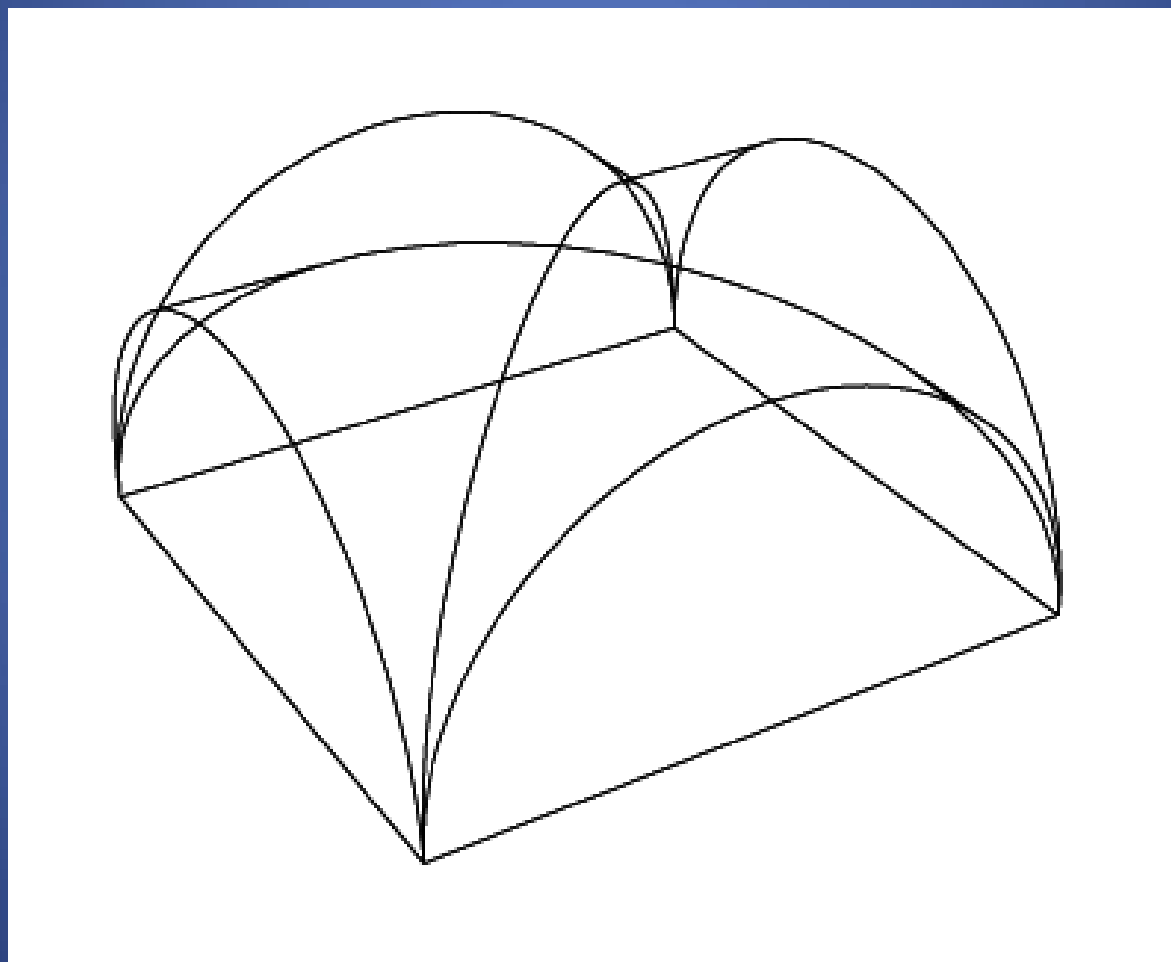
Základní znaky románské architektury

- Románské stavby jsou masivní
- nevyznačují se dekorací, působí těžce a mají silné stěny
- Jsou stavěny z cihel nebo kamenných kvádříků.

Základní znaky románské architektury

- V interiéru bylo zdivo opatřeno omítkou, která byla zdobena malbou
- zpravidla s náboženskými motivy.
- Prostory jsou zaklenuty křížovou klenbou.

Křížová klenba

Románská okna

- Okna jsou malá a úzká
- aby nesnižovala nosnost zdiva
- často s polokruhovým horním zakončením
- jejich okraje bývaly skosené
- Zakončené tzv. špaletou

Románské okno, bazilika sv. Jiří

Románská okna

- Okna se často sdružovala do podvojných nebo potrojných
- či víceosých otvorů s meziokenními sloupky.

Sdružené románské okno

Rozeta

- V hlavních průčelích, zvláště u bazilik,
- se vyskytovalo
- zdobené kruhové okno členěné kružbou
- tzv. rozeta
- **ROZETA (RŮŽICE): kruhové okno členěné kružbami**
- **vyskytující se v románské a gotické architektuře**

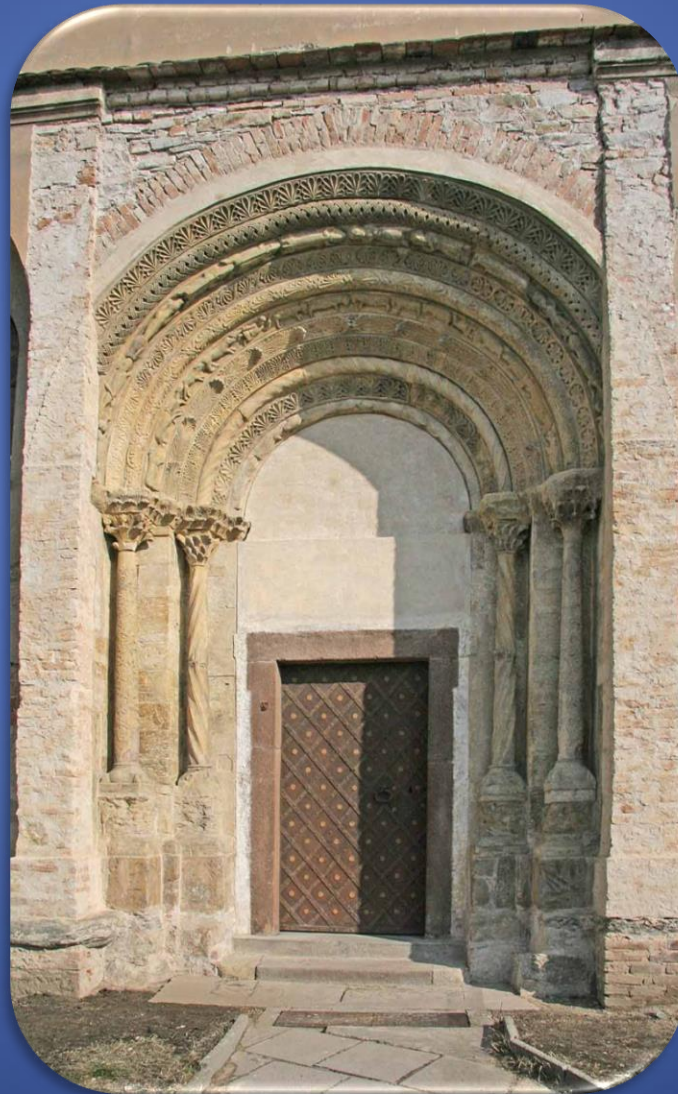
Rozeta

Portály

- Jedním z nejvýznamnějších dekorativních prvků románského slohu jsou vstupní portály
- které mají polokruhový tvar
- často jsou ústupkové
- s vloženými sloupky a tympanonem
- v době románské se do portálu koncentrovala výzdoba objektu
- **PORTÁL: architektonicky zvýrazněný vstup do budovy.**

Románský portál Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa,
12. st.

Tympanon, Vinec

Obloučkový vlys

Mohelnice n. Jizerou, kostel Nanebevzetí p. Marie, 2. pol. 12. st.

- Fasáda románských budov byla často členěna ozdobnými římsami a zdobena plastickým obloučkovým vlysem.

Zubořez

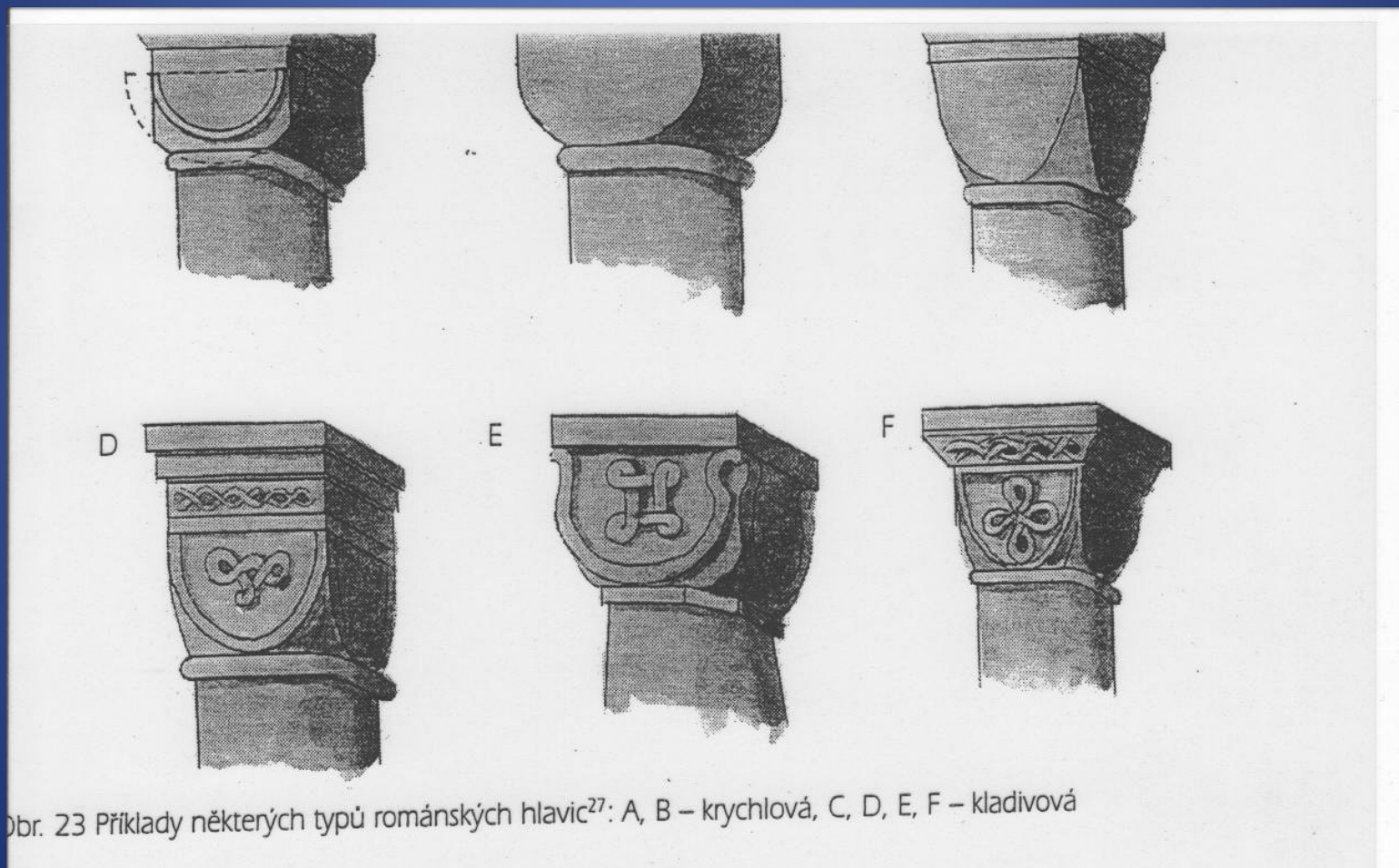
- ZUBOŘEZ: ornamentální pás na koso vystupujících hranolků na spodní části římsy

Hlavice sloupů

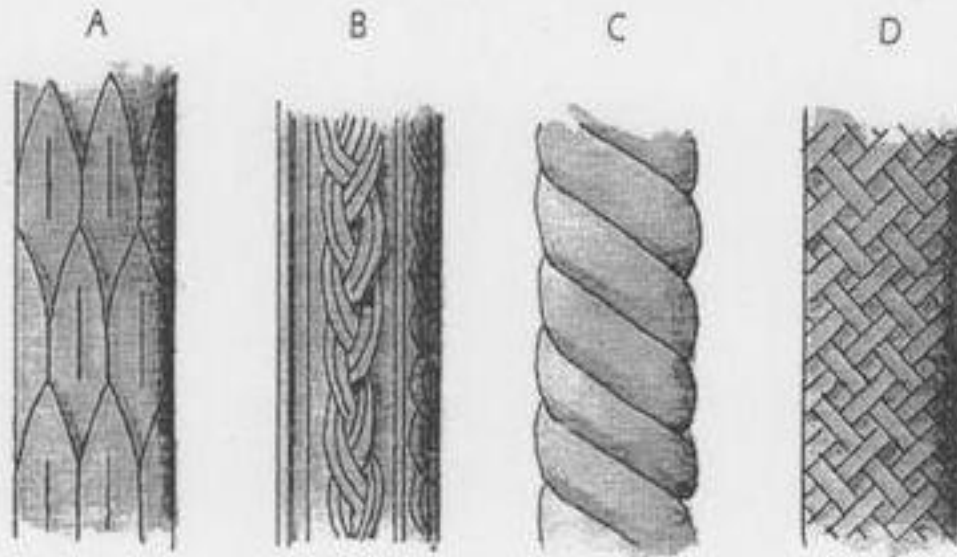
- Ve výzdobě interiérů je kromě malby
- pozornost zaměřena především
- na hlavice sloupů
- zdobeny jsou ovšem i jejich dříky a patky

Hlavice románských sloupů

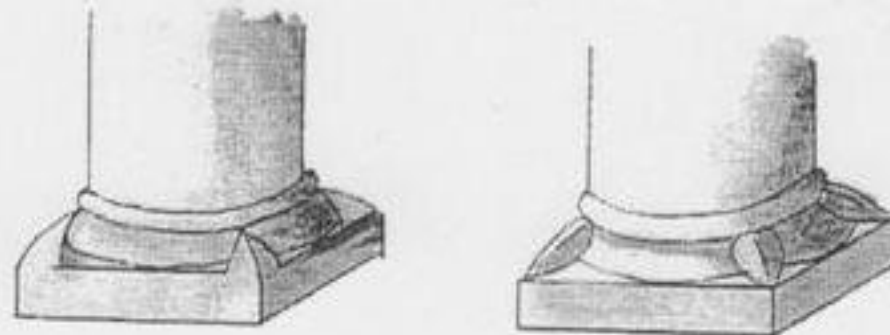

Obr. 23 Příklady některých typů románských hlavic²⁷: A, B – krychlová, C, D, E, F – kladivová

Románské dřívky a patky

Obr. 26 Příklady zdobení dřívů²⁷ románských sloupů¹⁹
A – listovní, B, D – pletenec
C – tordovaný²⁷ dřív²⁷

Obr. 27 Příklady patek s nárožními drápky nebo listy opírajícími se o čtvercovou desku – plintus³⁰

Hlavice sloupů

Hlavice sloupu, Mohelnice

Patka sloupu, kostel sv. Václava,
St. Boleslav

Hlavice sloupů

- Na hlavicích románských sloupů a na reliéfech se objevují vedle reálných zvířecích a lidských figur také bizarní a fantaskní bytosti či nestvůry,
- které symbolizovaly zlo, s nímž je třeba zápasit

Hlavice se zvířecím motivem, románská krypta premonstrátského kláštera v Doksanech, poč. 13. st.

Děkuji vám za pozornost